

ДЕЛАТНОСТ МИЛАНА ЈОВАНОВИЋА СТОИМИРОВИЋА У ПЕРИОДУ ВЛАДЕ ДРАГИШЕ ЦВЕТКОВИЋА (1939–1941)*

Апстракт: На основу објављене и необјављене архивске грађе која се чува у Београду, Новом Саду и Смедереву, мемоарских извора, штампе и релевантне литературе у раду се анализира улога знаменитог Смедеревца Милана Јовановића Стоимировића током владе Драгише Цветковића (1939–1941). У овом периоду он је био народни посланик, уредник централног партијског листа „Самоуправа“, начелник Политичког одељења Министарског савета (Владе) Краљевине Југославије. Акценат ће бити стављен на Стоимировићев однос са водећим личностима тадашње државе, председником владе Драгишом Цветковићем, министром Антоном Корощем, али и бившим премијером Стојадиновићем са којим је блиско сарађивао у претходном периоду. Анализираће се активности Милана Јовановића Стоимировића на месту народног посланика, као и његов раду на пропагандном пољу. Посебна пажња биће посвећена његовој делатности у Смедеревском крају, као и његовим односима са Смедеревцима.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Милан Јовановић Стоимировић, Смедерево, Југословенска радикална заједница, пропаганда.

Рад се наслања на рад објављен у претходном зборнику, односно, он је његов логични наставак.¹ Овај новинар, књижевник, политичар и љубитељ уметности рођен у Смедереву,² ванредно је интересантна и важна личност а неки аутори

* Чланак је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* ([№] 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

¹ Симић 2017: 117–133.

² Милан Јовановић Стоимировић (Смедерево, 1898. – Београд, 1966) као млад остао је без оца када га је прихватио ујак, познати лекар др Душан Стоимировић, чије је презиме преузео из захвалности. Основну школу завршио је у месту рођења а започету гимназију завршио је у Београду. Студирао је права у Београду и Швајцарској. Своје образовање допунио је путовањима по Европи, задржавајући се у Француској, Немачкој, Белгији и Холандији. Новинарски рад започео је у листу „Политика“ 1919. године. У „Самоуправи“ је радио у периоду од 1921. до 1923. године. Касније је био аташе за штампу при делегацији у Женеви (1923), да би се после вратио у Министарство спољних послова на сопствени захтев, где остаје до децембра 1928. када постаје аташе за штампу при Југословенском посланству у Берлину. У Немачкој се задржава око шест месеци када прелази у новоосновани Централни пресбиро (ЦПБ). Већ тада је поред француског добро говорио и немачки језик. Почетком 1930. бива отпуштен из државне службе јер је прекорачио дате инструкције везано за писање о Сарајевском атентату и одлази на своје имање у Смедереву. У периоду од 1932. до 1935. године Стоимировић је радио у Скопљу и околини, где је био на расположењу бану Вардарске бановине и сарађивао на „културним и

га сматрају најзначајнијим Смедеревцем прошлог века.³

За време владе Милана Стојадиновића (1935–1939), Милан Јовановић Стоимировић је деловао као новинар и пропагандиста владајуће странке Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ) којој је припадао и њеног председника. Поверени посао радио је предано верујући у исправност спољне и унутрашње политике које су вођене, као и у улогу и значај њеног главног извршиоца и његову „срећну звезду“. Иако је мислио да ће све то дуго трајати, у исто је време и стрепео услед нестабилне ситуације у земљи. У свом раду на пољу пропаганде често је свесно претеривао, прикривао истину, па и лагао, мислећи да тиме чини исправну ствар за опште и лично добро.

Период о коме ће бити говора у овом раду почиње веома важним догађајем у историји Краљевине Југославије, али и у самом животу Стоимировића. Наиме, почетком фебруара 1939. пала је влада Милана Стојадиновића, човека кога је Стоимировић веома уважавао и верно служио. Милан Стојадиновић пао је са власти, онако како је на њу и дошао, кризом владе изнутра, тј. оставком неколико министара у договору са кнезом намесником, што је изазвало оставку целог кабинета. Као разлог за оставку петорице министара наведено је решавање хрватског питања. Иако се на поменутом проблему интензивно радило у наредном периоду, разлози за пад били су комплекснији: незадовољавајући изборни резултати, негативне тенденције у политичком животу које су постале доминантне крајем 1938. и почетком 1939. године, личне амбиције и губитак поверења кнеза намесника, неспремност да приступи решавању хрватског питања.⁴

Стоимировић се у том тренутку нашао у незавидном положају. Разум се сукобио са осећањима. Ипак, с једне стране убеђени монархиста а с друге стране уплашен за своју егзистенцију, одлучио је да остане уз нову владу коју је формирао Драгиша Цветковић. Имајући у виду минули рад и оданост Стојадиновићу, то је код многих присталица нове владе изазвало сумњу у његове искрене намере. Сам тај потез наилазио је и на подсмех. Сатирични лист „Ошишани јеж“ објавио је карикатуру „Зар и ти сине Батусе“ где је Стојадиновић приказан као Цезар а Стоимировић чији је

националним стварима“. Покренуо је уређивао и издавао лист „Вардар“. Током 1935. се враћа у ЦПБ на место „шефа стране пропаганде“. У октобру исте године поново иде у Скопље где је опет издавао „Вардар“. Јануара 1936. на позив председника владе Милана Стојадиновића постаје главни уредник обновљене „Самоуправе“. У том периоду обављао је и функцију шефа Публицистичког одсека ЦПБ-а. Био је активан и у Ротари клубу. У новембру 1937. године изабран је за директора новинске агенције „Авала“. Тај положај је напустио када је на парламентарним изборима у децембру 1938. изабран за народног посланика на листи владајуће Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ). Од краја 1940. био је начелник Публицистичког одељења краљевске владе и радио као „врховни цензор“ у ЦПБ-у, одакле је отпуштен после пуча 27. марта. Кратко је био и ухапшен. Ослобођен је на залагање Слободана Јовановића. У Априлском рату добровољно се пријавио у војску. За време окупације био је директор Државног архива у Београду и главни уредник „Обнове“. Након Другог светског рата осуђен је на петнаест година робије. После издржане половине казне пуштен је из затвора. У Социјалистичкој Југославији сакупио је грађу за Југословенски лексикографски завод и сарађивао у периодици. За биографске податке консултовали смо: Јовановић Стоимировић 2000: 5-6 и *Време*, 17.11.1937: 4, као и сопствена истраживања Стоимировићеве рукописне заоставштине.

³ Јовановић Стоимировић 2010: 231.

⁴ Димић 2002: 182.

надимак био Бата као Брут.⁵ Иако је тада одабрану страну заступао до краја, односно пада владе 27. марта 1941, Стоимировић није никад у потпуности био сигуран да му се верује због његовог минулог рада. То је видео и као један од разлога за своје неостварене амбиције у овом периоду. Милан Стојадиновић му издају није опростио, што се може видети и у обимном тексту мемоара где се Стоимировић помиње узгред и то свега два пута, што је у несразмери са његовим значајем за Стојадиновићево деловање док је био на власти, пре свега на пропагандном пољу.⁶ С друге стране у бројним списима написаним током и након Другог светског рата Стоимировић и даље похвално говори о Стојадиновићу и сматра да је његова спољна политика била најбоља могућа имајући у виду сложене околности у којима се земља налазила у том периоду.⁷

Прва фаза овог периода живота Милана Јовановића Стоимировића обележила је функција народног посланика на коју је изабран на децембарским изборима 1938. иако није добио већину гласача свога среза. Коначни изборни резултати били су: Стоимировић 3.233, кандидат „Збор-а“ Живота Тодоровић 5.819, а кандидат са листе Удружене опозиције Миљивоје Перић је добио 1.447 гласова.⁸ Захваљујући важећем изборном закону који је фаворизовао листу која је добила највише гласова (ЈРЗ је за 54% освојених гласова добила чак 82% мандата, односно 301 од укупно 365), Стоимировић се нашао у парламенту. Мандат скупштине трајао је међутим само осам месеци, до 26. августа 1939. када је она распуштена након постизања споразума Цветковић–Мачек. Иако се причало о изборима након сређивања ситуације у држави, нови сазив биће изабран тек након Другог светског рата.

Крајем године објавио је „Рачун бирачима Среза Подунавског“, као својеврсни извештај учињеног. Као мотив за издавање овог, без сумње за историчаре значајног дела, Стоимировић наводи: „да би се Смедереву и Смедеревцима лојално скренула пажња на стварност и да би се одговорило извесним критичарима на њихове неосноване и нереалне критике“. Публикација има укупно 51 страну и носи поднаслов „Рад народног посланика за срез подунавски (Смедерево) г. Милана Стоимировића-Јовановића и његових партијских пријатеља на унапређењу Смедерева и среза подунавског“. Издање садржи следеће делове: „Говор смедеревског посланика господина Стоимировића-Јовановића у Нар. скупштини приликом буџетске дебате“, „Наш просветни програм. Какве су нам школе у срезу подунавском, а какве би оне требало да буду“, „Социјални проблеми Смедерева“, „Смедерево и његови комунални проблеми“ и „Поговор. Неколико искрених речи и неколико нужних закључака на крају ове књиге“. Спис веома детаљно скицира затечено стање у Подунавском срезу и граду Смедереву, указује на постојеће проблеме и могуће правце њихових решавања са пројектованим средствима неопходним да се тако нешто учини. Очекивано, публикација обилује критикама претходних политичара који су у име среза били

⁵ Карикатура је објављена 18. марта 1939.

⁶ Стоимировић се помиње као члан делегације која је 1935. путовала у Рим на потпис Конкордата и о реферату који је овај наводно радио током 1940. за Короща. *Stojadinović* 1970: 473, 570, 575.

⁷ Рукописно одељење Матице српске, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, М 13.299, М 13.407, М 13.418...

⁸ „Према јуче објављеним резултатима из целе земље, листа председника владе г. др Стојадиновића добила је 1.636.519 гласова, а листа г. др. Мачека 1.336.823 гласа“ *Политика*, 13. 12. 1938, 3.

посланици или сенатори, а како се наводи за њега нису учинили ништа.

У једном од текстова наведен је и опис стања у срезу у коме се каже: „Ретко је који срез у нашој земљи толико заостао у сваком погледу као срез Подунавски. Иако се налази у непосредној близини Београда, (Београд–Смедерево 50 км.), иако га сваке године посећује велики број странаца и туриста, иако је његов привредни и културни центар Смедерево некада био престоница средњовековне и Карађорђево државе, он је данас економски, културно и социјално заостао за многим и многим нашим крајевима тако, да је народ почео да верује да су Смедерево и његова околина уклетни крајеви наше земље којима нема спаса и напретка док се то проклетство не скине. То проклетство треба међутим скинути радом и заузимањем за свој крај, а не кукањем или демагогисањем“.⁹ Ово је био само наговештај заокрета у политици у Подунавском срезу или барем Стоимировићеве жеље да се тај заокрет направи.

У свом дугом скупштинском говору поводом буџетске дебате од 3. марта 1939. штампаном у публикацији, Стоимировић се дотакао бројних значајних тема: финансијске политике, просветне политике, саобраћаја, изборних закона, положаја новинара, пољопривреде, индустријализације... У неколико наврата осврнуо и на локалне прилике када је указао на проблем школских зграда и самог образовања у Смедеревском крају у коме по његовој процени број неписмених расте са порастом становништва. Споменуо је лоше путеве у срезу, снабдевање водом, где је потенцирао да у његовом срезу има „три до четири села у којима стално влада трбушни тифус, јер нема добре воде“ иако се ради о селима на 50 километара од Београда.¹⁰

Говор је наводно завршио следећим речима „и са гледишта једног реалног Југословена који претставља један срез који од ове Владе очекује да га она озбиљно помаже“.¹¹ Међутим, да ли је стварно баш тако изречено? Увидом у стенографске белешке са поменуте седнице видимо да је Стоимировић говор завршио формулацијом „и са гледишта једног реалног Југословена“, а да је део о томе како он представља срез који очекује озбиљну помоћ владе уметнут касније за потребе ове публикације намењене Смедеревцима.¹² И на овом месту је мајстор пропаганде показао како се ситним уметком може покушати постићи жељени ефекат. Сам Стоимировић био је задовољан својим говором уз тврдњу да га је „скоро нетремице“ слушало „тридесетак посланика, два-три министра и три-четири новинара“.¹³

Студиозан текст о школама у Подунавском срезу даје детаљан приказ њиховог стања и тачан новчани износ који је за њихову реконструкцију потребан (цифра од 2.080.000 динара). Школе су подељене у три категорије: нове школске зграде направљене после Првог светског рата којих је било 12, предратне школске зграде

⁹ *Рачун бирачима среза Подунавског, Рад народног посланика за срез подунавски (Смедерево) г. Милана Стоимировића-Јовановића и његових партијских пријатеља на унапређењу Смедерева и среза подунавског*, Београд, 1939, 41.

¹⁰ Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије, година 8, књига I, VI редовни састанак Народне скупштине Краљевине Југославије држан 3 марта 1939 у Београду, 199.

¹¹ *Рачун бирачима среза Подунавског*, 26.

¹² Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије, година 8, књига I, VI редовни састанак Народне скупштине Краљевине Југославије држан 3 марта 1939 у Београду, 202.

¹³ Јовановић Стоимировић 2000: 250.

укупно 9 и старе, дотрајале зграде којих је у срезу било 10, од којих две у самом Смедереву. За друго категорију била је неопходна адаптација, док је трећа категорија сматрана за неупотребљиву која представља „ругло са хигијенског и педагошког гледишта“.¹⁴ На крају списка наводи се и проблем недовољног броја учитељских станова са таксативно наведеном ситуацијом по селима.¹⁵ С обзиром на то да ће се за кратко време земља наћи у рату, можемо закључити да се стање није битније поправило ни у наредним годинама.¹⁶

Као главни комунални проблем града који је тад имао око 15.000 становника наводи се недостатак пијаће воде. Мали број артерских чесама у граду није био довољан да подмири све потребе локалног становништва. Како се каже, дешавало се да на смедеревским чесама често формирају читаве колоне, а „каткад дође и до туче око тога ко ће пре да захвати 3-4 литара воде за пиће“.¹⁷ Као прека потреба истакнут је један мост на Језави којим би се Смедерево повезало са Годоминским пољем. То је иначе потенцирано и као главно Стоимировићево обећање у изборној кампањи што је подвучено када је овај мост дат је у изградњу током 1939/1940.¹⁸ Оно што је занимљиво да је у овој публикацији на два места истакнуто начело: „Смедерево Смедеревцима“ јер како се наводи „Смедерево и Подунавље не смеју да буду уточишта за сиротињу из свих крајева наше земље“.¹⁹ Ово је објашњавано сиромаштвом и неразвијеношћу самога краја, те да би додатни прилив становништва донео још тежу ситуацију.

У публикацији се наводи како је залагањем посланика Јовановића Стоимировића издејствовано неколико кредита укупне вредности више милиона динара између којих они за грађење моста на Језави, за чување Смедеревског града, за помоћ општинама Подунавског среза, за помоћ Годоминској водној задрузи, набавку расних бикова... Славодобитно се чак закључује „да је Смедеревско Подунавље само за неколико месеци примило двапут више него што годишње плаћа порезе држави“.²⁰ Радило се о великим цифрама које су обичном становнику среза деловале импресивно, а у исто време биле и тешко проверљиве.

Битно је осврнути се и на ауторство текстова. Осим мартовског говора у Скупштини поводом буџета који је трајао дуже од сат времена, остали текстови или нису потписани или су потписани тако да би се могло закључити да је Стоимировић и њихов аутор (рецимо Стари Смедеревац). У тим текстовима о раду Стоимировића се говори у суперлативима, али у трећем лицу, тако да је он вероватно сматрао да је тако мање наметљиво према читаоцу.

Са својим Смедеревцима Стоимировић је често имао несугласица и проблема. Његов покушај да организује једно удружење Смедереваца у марту 1939. пропао је јер

¹⁴ *Рачун бирачима среза Подунавског*, 27–30.

¹⁵ Документ који је објављен у публикацији налази се у: Историјски архив у Смедереву, Лични фонд Милана Јовановића Стоимировића, „Какве су нам школе у срезу Подунавском“, кутија бр.1.

¹⁶ Више о томе видети: Митровић 2017: 75–98.

¹⁷ *Рачун бирачима среза Подунавског*, 35.

¹⁸ Мост је прављен од бетона а предвиђено је да његова дужина буде 65 метара а ширина 9. *Рачун бирачима среза Подунавског*, 34.

¹⁹ *Рачун бирачима среза Подунавског*, 46.

²⁰ *Рачун бирачима среза Подунавског*, 43–47.

се од тридесетак позваних одазвало свега тројица. Умарало га је наглашавање личног интереса науштрб општег, па је у очају записао „Или то заиста нису никакви људи, или ја заиста не представљам никога и ништа. Ова последња претпоставка боли до у дно душе“.²¹ Ипак, у издању о коме смо говорили наводи се како је Стоимировић са места посланика успео да нађе посао у државној служби педесеторици Смедереваца а чак стотинак у приватној. У публикацији се ишло дотле да се закључи да „ниједан наш пријатељ који је дошао код г. Јовановића да моли за службу није се вратио кући док није добио постављење“.²²

Посао који је Милан Јовановић Стоимировић постојано обављао током овог периода био је директор централног страначког листа „Самоуправа“ који је по налогу Милана Стојадиновића поново покренуо у фебруару 1936.²³ Из увида у финансијску документацију видимо да се лист ослањао на субвенције и да је редовно правио губитке. Његов тираж је ретко прелазило 10.000 примерака и како је време пролазило он је опадао.²⁴ Сам Стоимировић је написао да је средином 1939. тираж опао на 3.000.²⁵ На то је утицало с једне стране што је јасно означен као партијско гласило па га присталице опозиције нису узимале, а с друге стране што никако нису успевали да приволе чланство да се у озбиљнијем броју претплати на лист. Ипак, „Самоуправа“ је за владајућу ЈРЗ била значајна, па је лист помаган од владе током наредних година све до окупације земље 1941. Тај значај се огледао у томе што је био центар партијске штампе који су редовно преносили сви домаћи провладини листови, али и многи страни листови наглашавајући да се ради о листу блиском властима у Београду (из личног истраживања са сигурношћу то можемо тврдити за бугарску и италијанску штампу).

Као представник главног партијског гласила Милан Јовановић Стоимировић је присуствовао састанцима Балканске антанте штампе који су се одржавали у балканским престоницама у овом периоду. Био је и председник југословенске секције ове организације, па самим тим и шеф делегација које су путовале у иностранство. Доста је путовао и у овом периоду пратећи водеће личности Краљевине. Као члан једне такве делегације која је ишла са кнезом намесником Павлом Карађорђевићем у Берлин маја 1939. имао је прилике и да по први пут лети авионом.²⁶ Као неко ко је дуго већ био у послу, говорио добро стране језике, познавао и одржавао односе са бројним странцима, Стоимировић је био уважаван у иностранству, нарочито у Италији и Немачкој.²⁷

²¹ Јовановић Стоимировић 2000: 262.

²² *Рачун бирачима среза Подунавског*, 48.

²³ „Самоуправа“ је први пут изашла 1881. као главни орган Народне радикалне странке. У првом броју од 20. јануара објављен је програм те странке чиме је обнародовано њено постојање грађанима Србије. Тиме је формално започет процес оснивања политичких странака у земљи. Први уредник листа био је познати новинар и функционер странке Пера Тодоровић. Више о томе: Simić 2005: 70-80.

²⁴ Архив Југославије (АЈ), Фонд Централни пресбиро (38), фасцикла 74.

²⁵ Јовановић Стоимировић 2000: 289.

²⁶ Он је том приликом записао: „Пошли смо за Берлин око 2, стигли тамо авионом око 6. Осећање: велика збрка и збрка, час ти изгледа да седиш на руди, час да се возиш у неким тарницама, - али огромно скраћење дистанци“. Јовановић Стоимировић 2000: 280.

²⁷ Иначе, као представник агенције „Авала“ Стоимировић је током посете Немачкој 1938. добио одликовање орден Немачког орла категорије Крста за заслуге првог реда којим га је одликовао лично Адолф Хитлер.

На месту директора „Самоуправе“ Стоимировић је имао само делимичну самосталност у раду. Инструкције је примао од водећих партијских функционера, премијера Цветковића, министра Корошца, вође словеначког дела ЈРЗ, али и министра двора Антића са којим није био у добрим односима. Често се догађало да није имао довољно смерница што му је задавало посебне главобоље, па је неке ствари писао онако како је мислио да треба. Тако се дешавало да и Стоимировићеви текстови буду забрањени од цензуре. Радило се о тексту „Вера у мир и вера у логику“ који је био један спољнополитички преглед а који је изашао 25. априла 1939, иако га цензура није одобрила. Због тога је био принуђен да се извињава ЦПБ-у и да понуди објашњење цензорима.²⁸

Ограничена самосталност у раду огледала се у томе што су му главне уреднике постављали и без његове сагласности, прво бившег уредника „Времена“ Гргура Костића јула 1939. а касније и фебруара 1941. др Лазара Прокића који је раније радио у Партијском пресбируу ЈРЗ²⁹, када му је чак и наређено колику ће плату он морати да има за рад у „Самоуправи“ (4.000 динара месечно). О овом другом Цветковић је рекао: „Тај човек има велике амбиције. Ти га обделавај, па ћу га ја после узети у Југорас“.³⁰ Непосредно пред избијање Другог светског рата, Прокић ће по тврдњама Стоимировића преузети руковођење листом а он ће престати и да свраћа у редакцију.

Током јануара 1941. организована је прослава поводом 60 година од оснивања листа а штампана су и пригодна издања у које је Стоимировић уложио доста труда. Ипак, време непосредно пред рат није било угодно за такав тип свечаности па је одзив био незадовољавајући, због чега је претрпео критике и од председника владе. На прослави се нису појавили ни хрватски министри, као ни Цинцар-Марковић и Константиновић, у том моменту министар без портфеља а касније министар правде. Услед пада тиража листа у односу на прве године од поновног покретања и утицај „Самоуправе“ је опао, иако није сасвим престао.

И у овом периоду када је Јовановић Стоимировић био директор листа, „Самоуправа“ је наставила да пише у складу са интересима владе, хвалећи често преко мере различите активности и институције, иако је то неретко било против његових личних осећања. Као пример можемо навести писање о Парламенту у уводнику од 17. јануара 1939. када је написао да је „кућа под куполом добила своју моралну садржину“ а да је притом о већини посланика имао лоше мишљење. Као образложење навео је: „то сам написао из труца, на страх врагам, да уплашим опозицију, да замажем очи и другима и самом себи“.³¹ Почетком јануара 1940. премијер Цветковић је похвално говорио о писању листа иако Стоимировић није био сигуран да ли то говори

²⁸ Јовановић Стоимировић 2000: 270.

²⁹ Овај француски ђак рођен 1911. био је сарадник немачке обавештајне службе а током рата и шеф Одсека за општу пропаганду при влади Милана Недића. Пре рата био је члан Збора и симпатизер Хитлера и нацизма. Током 1940. године покренуо је листове „Сигнал“ и „Нова зора“. Државна комисија објавила је у својој одлуци о проглашењу Прокића за ратног злочинца да је он „био најизразитији сарадник немачког окупатора“, да је „стајао директно у његовој служби“, и „још пре слома Југославије био члан Антикоминтерне, члан НСДАП, и тајни агент Гестапоа“. Стојановић 2015: 103.

³⁰ Јовановић Стоимировић 2000: 441.

³¹ Јовановић Стоимировић 2000: 231.

из куртоазije или га стварно чита.³²

Место начелника Политичког одељења при Председништву владе било је један од најважнијих задатака који је поверен Стоимировићу од стране владе 11. новембра 1940. године. На то место је по сопственом признању дошао на „захтев и апел“ Антона Корошца. И министар спољних послова Александар Цинцар-Марковић га је наговарао да тај положај прихвати.³³ Стоимировић је фактички био „врховни цензор“ у ЦПБ-у као један независан орган, неко ко је давао упутства за писање штампе, усмеравао је и имао моћ да текстове који нису у складу са жељама владе цензурише. Корошец му је том приликом рекао да зна да је то постављење „за њега мало“ али му је тада наговестио да је то последњи корак пред улазак у владу и да је боље да са те позиције потпуно упозна начин функционисања Министарског савета.³⁴ С друге стране ово именовање, иако не испуњава све његове амбиције, може се тумачити и као израз поверења владајућих кругова у Стоимировића, како у његову стручност, тако и у његову верност режиму.

Централни пресбиро је током 1940. имао веома важне задатке и обавезе пред собом. Два кључна задатка постављена пред ову установу била су: с једне стране да тумачи домаћој и страниој штампи унутрашњу и међународну ситуацију у складу са жељама владе а с друге да штити од утицаја стране пропаганде.³⁵ Најважније теме коју је ЦПБ пропаганда потенцирала у овом периоду је споразум Цветковић–Мачек на унутрашњем плану и политика неутралности на спољнем. У Одељак за примену закона о штампи на преглед је долазило: 4 дневна листа, 72 недељна листа и часописа, 48 листова и часописа полумесечних и месечник, као и 180 разних публикација, брошура, књига сваког месеца.³⁶ Томе треба придодати стране листове, као и листове који су на страним језицима излазили у Југославији. Поменути одељак је 25. септембра пребачен из ЦПБ-а у Министарство унутрашњих послова али су наставили да тесно сарађују и у наредном периоду.

Стоимировићева нова позиција довела га је у контакт и са страним новинарима, односно пратио је и писање страних дописника у земљи. Тако је почетком фебруара 1941. на налог председника владе Цветковића, упозорио стране новинаре (Брока из „Њујорк тајмса“ и Брауна из „Ројтерса“) на њихово писање везано за однос Југославије са Немачком и Италијом а премијер је најавио и могућност протеривања ако се сличне ствари наставе. Оваква реакција уследила је после протеста немачког посланика фон Херена.³⁷ У свом обраћању поменути дописницима Јовановић Стоимировић је објашњавајући позицију Југославије рекао:

³² Јовановић Стоимировић 2000: 352.

³³ Рукописно одељење Матице српске, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, „Varia у вези са Пресбиroom“, М.13.314, 89.

³⁴ *Ibid.* 89–90.

³⁵ Народна библиотека Србије, Централни пресбиро председништва Министарског савета, Извештај о раду у 1940 години, 1.

³⁶ *Ibid.* Информативни одсек, 8.

³⁷ Дописник Браун је и раније имао проблема са цензуром. Наиме, за време парламентарних избора 11. децембра 1938. његов извештај био је задржан док верзија нија била прихватљива властима. АЈ, 38, 93, Извештај Косте Луковића председнику владе о раду страних новинара за време избора.

„Између Енглеске и Немачке стоји Ламанш, између Америке и Немачке океан, а између нас и Немачке ништа“.³⁸ Иначе у цензорском раду он је посебно водио рачуна да се спрече било какви текстови који би могли изазвати негативну реакцију немачке стране, што је било у складу са политиком владе. Како је време одмицало, он је захтевао све озбиљнију и пажљивију цензуру свих текстова. Стоимировић је потчињенима подвукао да је земља у јако тешкој ситуацији и да „ако јој штампом не можемо помоћи, не смемо јој одмагати“.³⁹

Занимљиво је напоменути да је Стоимировић био војни обвезник у резервном саставу и да је током септембра 1940. био на војној вежби у околини Бачке Паланке. Након шест дана пуштен је по наређењу министра војске и морнарице генерала Милана Недића. Касније је сазнао да је његов брат Ива разговарао са Недићем и када га је информисао да је на војној вежби и да му је тамо тешко, овај је одмах издао наредбу да се Стоимировић отпусти.⁴⁰ Игром случаја и сам Недић ће убрзо бити отпуштен са места министра односно поднеће оставку на тај положај.⁴¹

Однос Стоимировића са председником владе Драгишом Цветковићем имао је током овог двогодишњег периода своје успоне и падове. Иако га је мање ценио од Стојадиновића, пружио му је од самог почетка подршку својим радом у парламенту а пре свега новинарско-пропагандном делатношћу. То се већ видело првих дана по формирању нове владе када је Стоимировић објавио чланке под насловима „Нова Влада, Слога и сагласност“, „Државни буџет“ и „Државни интерес“ позивајући на јединство странке и наступајући помиљиво. У раније поменутом говору у Скупштини из марта 1939. он је нагласио како је „онај, који тежи, да се у нашој странци развије, извесна поцепаност, тај врши један акт деструкције, а који, међутим, међу нама ради на утврђењу наше странке, па, према томе, и на помагању ове Владе, тај врши један акт конзервативизма и, један акт патриотизма“.⁴² Ипак, без обзира на поменуто ни Цветковић није имао времена да му пружи довољно пажње, већ га је звао по потреби, обично да изда нека упутства, кадрира у новинама, или прокоментарише нека актуелна догађања. Некад је Стоимировићев рад хваљен, некад кућен, као што је био поменути случај око прославе годишњице „Самоуправе“.

У једном кратком периоду непосредно пред потписивање Тројног пакта његова надлежност проширила се и на радио, а мисија му је била да се он усклади са штампом. То је учињено 24. марта непосредно пред потписивање Тројног пакта. Након само два дана, непосредно пред пуч, Стоимировић је ослобођен ове тешке и незахвалне дужности.⁴³ Већ сутрадан његова лична судбина и судбина целе државе се драстично променила. Влада је била принуђена да демисионира а он је ускоро ухапшен. Након

³⁸ Јовановић Стоимировић 2000: 437.

³⁹ Јовановић Стоимировић 2000: 422.

⁴⁰ Јовановић Стоимировић 2000: 381–383.

⁴¹ Генерал Милан Недић поднео је оставку на место министра војске и морнарице 6. новембра 1940. услед неслагања са политиком владе после италијанског бомбардовања Битоља. Више о томе: Аврамовски 1963: 99–126; Terzić 1982: 292–293.

⁴² Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије, година 8, књига I, VI редовни састанак Народне скупштине Краљевине Југославије држан 3 марта 1939 у Београду, 194.

⁴³ Јовановић Стоимировић 2000: 462.

краткотрајног учешћа у Априлском рату уследила је окупација која је представљала ново раздобље у Стоимировићевом животу који ће дефинитивно ставити тачку на његову јавну делатност.

Ни у периоду од 1939. до 1941. жеља Милана Јовановића Стоимировића о министарском месту или барем позицији шефа ЦПБ-а није остварена. Томе је допринело и што је Антон Корошец, министар који га је највише подржавао, преминуо крајем 1940. године.⁴⁴ Како је Стоимировић касније писао, само неколико сати пред смрт Корошеца му је нудио позицију у новој влади коју је он требало да формира након Цветковићевог пада.⁴⁵ С обзиром на ситуацију веродостојност такве информације тешко је потврдити. Када се спомињало формирање министарства пропаганде (почетком 1939), Стоимировић је говорио као један од кандидата за место министра или бар помоћника. Он се чак на то осврнуо у скупштинском говору тврдећи да са једне стране није за формирање тог министарства, али да са друге види разлоге за његово оснивање. Ипак, такво министарство није формирано до почетка Другог светског рата.

У анализи другог периода Стоимировићевог рада под режимом Јерезе можемо закључити да је он и даље био значајан фактор у политичко-пропагандном делу, неко кога су водећи фактори у држави уважавали, али да није имао довољну подршку за неку позицију која би му донела праву моћ и материјалну сатисфакцију. Стоимировић једном приликом незадовољан записао „Стојадиновићев пад био је и мој пад“.⁴⁶ Из напред наведеног видимо да је та констатација само делимично тачна, мада је јасно да високе амбиције које је имао Стоимировић није остварио ни под Цветковићевом владом.

Необјављени извори:

Архив Југославије: Фонд Централни пресбирио, фасцикле: 39 и 74.

Народна библиотека Србије: Централни пресбирио председништва Министарског савета, Извештај о раду у 1940 години

Историјски архив у Смедереву: Лични фонд Милана Јовановића Стоимировића, Какве су нам школе у срезу Подунавском, кутија бр.1.

Рукописно одељење Матице српске: Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, фасцикле: М 13.299, М.13.314, М 13.407, М. 13.418.

Објављени извори:

Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије, година 8, књига I, VI редовни састанак Народне скупштине Краљевине Југославије држан 3 марта 1939 у Београду.

Мемоари:

Јовановић Стоимировић, М. *Дневник 1936-1941*, Нови Сад: Матица српска, 2000.

Stojadinović M. M. *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1970.

⁴⁴ О односу Корошеца и Стоимировића, Стојадиновић пише да је Стоимировић „био одувек врло интиман сарадник др Корошеца и уживао његово неограничено поверење”. Stojadinović 1970: 570.

⁴⁵ Рукописно одељење Матице српске, Заоставштина Милана Јовановића Стоимировића, „Varia у вези са Пресбириоом“, М.13.314, 90. Ова белешка је настала током 1955. године.

⁴⁶ Јовановић Стоимировић 2000: 524.

Штампа:

Аноним, „Нови директор Агенције Авала“, Време, 17. 11. 1937, 4.

Аноним, *Према јуче објављеним резултатима из целе земље, листа претседника владе г. др. Стојадиновића добила је 1.636.519 гласова, а листа г. др. Мачека 1.336.823 гласа*, Политика, 13. 12. 1938, 3.

Литература:

Аврамовски, Ж. „Бомбардирањето на Битола на 5. XI. 1940 година и прашањето за оставката на генерал Милан Недик“, *Гласник*, год. 7, бр. 1, 1963, 99–126.

Димић, Љ. *Историја српске државности*, III, Нови Сад: Платонеум, 2000.

Јовановић Стојимировић, М. *Балкан Балканцима и друге приче*, Смедерево: Историјски архив, 2010.

Јовановић Стојимировић, М. *Рачун бирачима Среза подунавског*, Смедерево: Белетра, 1939.

Митровић, Д. Б. „Основно школство у Подунавском срезу између два светска рата“, у: *Смедеревски крај 1918–1941*, у: А. Кадијевић, С. Бјелица (ур.), Смедерево: Историјски архив у Смедереву, 2017, 75–98.

Симић, Б. В. „Делатност Милана Јовановића Стојимировића у периоду владе Милана Стојадиновића (1935–1939)“, у: А. Кадијевић, С. Бјелица (ур.), *Смедеревски крај 1918–1941*, Смедерево: Историјски архив, 2017, 117–133.

Симић, Б. *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2007.

Стојановић, А. „Антимасонска изложба у Београду 1941. у контексту нацистичке антимасонске активности у Окупираној Европи 1939–1944“, *Војноисторијски гласник*, 1, 2015, 93–122.

Simić, B. „O ponovnom pokretanju lista „Samouprava“ 20. februara 1936. godine“, *Tokovi istorije* 1/2005, 70–80.

Terzić, V. *Slom kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*, Beograd: Narodna knjiga, 1982.

BOJAN V. SIMIĆ

The Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

**THE ACTIVITIES OF MILAN JOVANOVIĆ STOIMIROVIĆ DURING THE PERIOD
OF THE GOVERNMENT OF DRAGIŠA CVETKOVIĆ (1939–1941)**

Summary

Milan Jovanović Stoimirović, born and raised in Smederevo, journalist, writer, politician and an art enthusiast is considered by some authors as the most important citizen of Smederevo in the previous century. During the government of Dragiša Cvetković (February, 1939 – March, 1941) he performed several important duties, among others member of the Parliament (until its dissolution in August 1939), director of central party newspaper „Samouprava“ and chief of Political Department within the Government. After the fall of the of Stojadinović's government Stoimirović with a heavy heart switched to support his successor Cvetković. His work in this period was mainly propagandistic, as a journalist, newspaper director and later, from November 1940, as a chief censor for the regime. His main aim was to defend government's both internal and foreign policy, in the country and abroad. Stoimirović carried out his work with great care even when it was against his own sentiment and judgement. During this period, his loyalty to the new Prime Minister was not under question, but he didn't achieve his dream to become minister or head of state propagandistic institute (Central Press Bureau). While he was member of the parliament he helped many projects important for Smederevo and the region.

Keywords: Kingdom of Yugoslavia, Milan Jovanović Stoimirović, Smederevo, Yugoslav radical community, propaganda.